

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФАКУЛТЕТ БЕЗБЕДНОСТИ

ПАРТИЈЕ И ПАРТИЈСКИ СИСТЕМИ

ДИПЛОМСКИ РАД

МЕНТОР:

Проф. Др Мирослав Младеновић

КАНДИДАТ:

Ана Марјановић

350/13

Београд, 2018. године

САДРЖАЈ

УВОД	3
1. ШТА СУ ПАРТИЈЕ И КАКО СЕ МОГУ УПОРЕЂИВАТИ?	4
2. ТИПОЛОГИЈА ПОЛИТИЧКИХ ПАРТИЈА	6
3. ОРГАНИЗАЦИОНА СТРУКТУРА ПОЛИТИЧКИХ ПАРТИЈА (односи моћи, лидерство, олигархија, фракције).....	10
4. ШТА ПАРТИЈЕ ЖЕЛЕ (циљеви и функције).....	13
5. ПАРТИЈСКИ СИСТЕМИ.....	15
6. КЛАСИФИКАЦИЈА ПАРТИЈСКИХ СИСТЕМА (број партија, структура расцепа, релевантност, идеолошка блискост, фамилије)	18
7. ПАРТИЈСКИ СИСТЕМИ И ИЗБОРНИ СИСТЕМИ	21
8. ФИНАНСИРАЊЕ ПОЛИТИЧКИХ ПАРТИЈА	24
9. ПОЛИТИЧКЕ ПАРТИЈЕ И СТРУКТУРА КОМПЕТЕНЦИЈЕ	27
10. ПАРТИЈЕ И ИЗБОРНЕ КАМПАЊЕ	29
11. ТЕОРИЈА КОАЛИЦИЈА.....	31
12. ПАРТИЈЕ У ВЛАДИ	33
ЗАКЉУЧАК	35
ЛИТЕРАТУРА.....	36

УВОД

Политичке партије и слободни избори су суштина савремене демократије. То подразумева свеобухватност људских права и слобода- од слободе говора до слободе политичког удруживања и организовања. Политичке партије имају велики значај- оне омогућавају мирну смену власти, нуде грађанима могућност да учествују у такмичењу за политичке функције, а гласачима да се фокусирају на најважнија питања и кандидате.¹

Политичке странке и покрети у земљама стабилне демократије „прожимају“ све остале демократске институције; оне одређују начин рада и садржај одлука парламента, активност рада владе зависи од опредељења владајуће странке (или странака), персонални став учесника избора одређују странке, а исход избора такође зависи од односа снага између странака.²

Велики број грађана емотивно се везује за политичке странке (партијска лојалност, партијска идентификација), што није у толикој мери случај са другим демократским институцијама.

У савременом свету, политичке странке су феномен који постоји у скоро свим државама света. Без обзира да ли је реч о демократским или недемократским државама, једностраначким, двостраначким или вишестраначким политичким системима, у скоро свим земљама политичке странке делују или тако што воде или тако што утичу на државну политику, самим тим и њихов значај је велики.

Без познавања партија, немогуће је у савременим друштвима идентификовати скривита места на којима обитава стварна политичка моћ, нити осветлити њене полуге и механизме.“³

Кроз овај рад ћемо, концизно и јасно приказати партије и партијске системе.

---

¹ Орловић С., (2002): *Политичке партије и моћ*, Чигоја, Београд.

² Гоати В., (2002): *Транзиције и институције*, Центар за економска истраживања, Београд.

³ Гоати, В., (1984): *Савремене политичке партије*, Партизанска књига, Београд.

1. ШТА СУ ПАРТИЈЕ И КАКО СЕ МОГУ УПОРЕЂИВАТИ?

Појам партија води порекло из латинског језика (*part* - део, *partire* – делити). Политичке партије су институције новијег датума и сматра се да су настале после америчке и француске револуције, развојем парламентаризма и избора. У Америци су прве партије формиране крајем XVIII века (на изборима 1792 наступиле су Федералистичка и Демократско-Републиканска странка)⁴. У западноевропским земљама партије су настале и порастом значаја изборних скупштина, политичке партије су постајале сталније организације, са сталним чланством. До XIX века оне су постојале само у заметку, попут виговаца (касније Либерална партија) и торијеваца (касније Конзервативна партија), у Доњем дому британског парламента или јакобинци и жиродинци у скупштинама Француске револуције.

Оснивање и деловање политичких партија темељи се на једном од основних људских права и слобода – праву на удруживање. Значај овог права у демократском друштву истицали су Констан, Мил и Токвил.

Политичке партије су најважнији појединачни инструменти за претварање социјалне моћи у политичку моћ. Оне су средство освајања или одржавања власти, односно медијатор између грађанина и политичке државе. Норберто Бобио види партије као једине субјекте овлашћене да посредују између појединаца и владе⁵. За политичке партије је карактеристично постојање организације, чланства, програма (идеологије), тежње за вршењем (освајањем) власти и остваривање интереса одређених друштвених група, али и својих интереса. Веома је важно истаћи принцип добровољности приликом њиховог оснивања или приступања њима. „Имплозијом“ система „реал социјализма“, једнопартизам постаје реткост (нпр. Куба, Кина), а вишепартизам поприма универзални карактер. Као основно обележје земаља такозване представничке демократије учача се постојање двопартијског система, то јест, две партије које се смеђују на власти (на пример Демократе и Републиканци у САД и Лубуристи и Конзервативци у Великој Британији) или евентуално постојање треће мање партије као језичка на ваги („либерали“ и „зелени“ у Немачкој).

---

⁴ Jack A., (1973): *American Society*, American Book Company.

⁵ Бобио, Н. (1990): *Будућност демократије*, Филип Вишњић, Београд.

Тежња за вршењем власти политичке партије битно разликује од других организација: синдиката, цркве или невладиних организација. У том смислу, политичке партије су усмерене ка држави.

Руководство, било да је нивоу странке у целини, или на нивоу територијалних организација (општинских, регионалних), обично представља узак круг људи. Активисти су главни носиоци страначких акција.

Нема сумње да демократија није могућа без политичких партија. Било да се ради о „беспартијским“ друштвима (традиционалним), „једнопартијским“ (тоталитарним друштвима) или о „антипартијским“ (војним диктатурама), увек су у питању недемократски политички режими. Данас су ова друштва реткост. Не може се рећи да је постојање вишепартизма, односно компетитивности различитих политичких партија, довољан услов демократије, иако је сасвим сигурно то неопходан услов.

Критика политичких партија (било да је основана или неоснована) иде од тога што партије деформишу „изворни“ облик демократије – непосредну владавину народа, због губљења репрезентативности или због девијантних појава у њеној унутрашњој структури (недемократичности). Можда је улогу партија најбоље исказао Токвил назвавши их „нужним злом демократије“. Под злоћудним странама можемо навести њихов олигархијски карактер, хијерархијску организациону структуру, сумњиву улогу новца у њеном функционисању, партијску дисциплину која спутава квалитетне и образоване а фаворизује медиокритете и лојалне, као и разни обливи идеолошких и других манипулација.

У Србији се политичке партије у класичном смислу формирају четрдесетих година прошлог века. У Црној Гори су се прве политичке партије формирале почетком двадесетог века.

2. ТИПОЛОГИЈА ПОЛИТИЧКИХ ПАРТИЈА

Кадровске и масовне партије

Кадровске партије теже да окупе угледне грађане и није им приоритерно окупљање што већег броја присталица. Квалитет, који је за њих важнији од квантитета, огледа се у угледу, титули и иметку. Наведени разлози осигуравају морални утицај и помажу финансирање изборне кампање. Ове странке, обзиром да су малобројне, углавном имају лабавију структуру. Изузетак су чланови британског парламента који се покоравију страначкој дисциплини и ауторитету лидера.

Настанак масовних политичких партија везује се за социјалистичке покрете, а касније за комунистичке партије, фашистичке и странке у недовољно развијеним земљама. Социјалистичким партијама било је потребно обезбедити финансирање избора јер нису имале подршку богатих кругова. Годишњом или месечном чланарином обезбеђиван је изборни фонд. Следећа карактеристика ових странака представља шири основ бирања представника чланства како на локалном нивоу, тако и на партијским конгресима у односу на уске оквире малих одбора. Масовне странке окупљају велики број чланова од неколико стотина хиљада, па чак и милион људи. Тако, многобројне странке захтевају велику администрацију и чвршћи хијерархијски апарат.

Следећи тип масовних партија су комунистичке. Оне су биле најбоље организоване од свих партија, што је важан моменат у објашњењу њихових успеха. Важна карактеристика комунистичких партија је њихово организовање не по територијалном принципу – по месту становања, већ по радном принципу – према месту запослења. Уместо локалних одбора или селекција, код њих су изражене „ћелије у предузећима“. Предност овог начина организовања огледа се у томе што су заједнице чланова сталније и у свакодневном непосредном контакту. Комунистичке партије су строго централизоване и све одлуке доноси партијски центар или централа, док локални руководиоци имају задатак да осигурају извршавање ових одлука. Хијерархијске лествице иду одозго на доле. Дискусије се воде одоздо на горе. У комунистичким партијама значајну улогу има идеологија.

Фашистичке странке такође имају круту и централизовану структуру, као и системе вертикалне повезаности.

Карактеристика масовних странака је то што вођство увек сачињава „ужи круг“ – олигархијско језгро. У развијеним земљама тај круг је отворен, док у неразвијеним земљама постоји размак између ужег језгра и ширих маса. У недовољно развијеним земљама масе се окупљају око лидера. Ауторитет и личност лидера су у правом плану. Странке су персонализоване и наглашена је лична власт.

„Свеобухватне партије“ (Cart-All Party) и Картел партије

Партије „масовне интеграције“, под којим подразумева социјал-демократске партије, и партије „индивидуалног представништва“, под којим подразумева грађанске партије, трансформишу се у правцу „свеобухватне партије“ (Cart-All Party). Трансформација у нови тип партија испољава се кроз следеће промене⁶:

- 1) драстично смањење идеолошког пртљага (ideological luggage),
- 2) јачање утицаја партијског вођства чија се улога не оцењује више с обзиром на успех у остваривању интереса партије, уже схваћене, него с обзиром на остварени напредак друштва у коме партија делује;
- 3) смањивање улоге партијског чланства;
- 4) смањивање улоге класе коју је партија некада искључиво престављала у тежњи да се привуку гласачи из свих слојева друштва; и
- 5) обезбеђивање приступа у партији различитим интересним групама, како из финансијских разлога, тако и због тога што је посредством интересних група могуће обезбедити ширу подршку у друштву.

Појава картел партија условила је споразуме, пристанак и кооперацији свих или релевантних учесника политичке борбе. Изборна победа или пораз, као резервоар подршке, нису више борба „на живот или смрт“ и циљеви партија могу опстајати независно од њиховог исхода, али се прави разлика, која произилази из приступа државним ресурсима. Сада постоји једна политика у оквиру које могу преживети све партије. Појавом картел партија, политика постаје професија, а интерпартијска конкуренција се своди на избор између различитих предлога и претензија за ефикасни менаџмент. Са моделом картел партије „суштина демократије лежи у способности гласача да бирају из утврђеног менија политичких партија“. Партије су сведене на групе лидера

---

⁶ Орловић Ц., (2002): *Политичке партије и моћ*, Чигоја, Београд.

који се боре да преузму одговорност у вођењу владе до следећих избора. Другим речима, „демократија лежи у улагивању елита јавности, пре него у мешању јавности у креирање политике“.⁷ Разлика између чланова и оних који то нису је замагљена а гласачи би требали да буду више забринуте резултатима одређене политике него самом политиком. У том смислу, „партије су првенство професионалаца а не асоцијације састављене од, или за, грађане“.

Клијентелистичке партије

Херберт Китшелт дели партије на клијентелистичке, програмске и харизматичне. Клијентелистичке партије обезбеђују селективне предности у форми „...патронажних послове, преференцијалног третмана у расподели социјалних субвенција (средства итд.), и владиних уговора“⁸. Програмске партије нуде индиректне надокнаде члановима, остваривањем програма када партија дође на власт. Харизматичне партије карактерише тежња појединаца да буду блиски са харизматичним вођом.

Лидерске партије

Лидер партије поставља себи одане личности на кључне позиције. Под лидерима подразумевамо појединце који заузимају кључна места у партијској хијерархији, као и оне који врше снажан уплив на партијске одлуке, мада не заузимају важне хијерархијске положаје. То могу бити чланови који су играли истакнуту улогу приликом формирања партија („оснивачи“) или у раздобљу значајном за партију (ослободилачка борба, револуција), финансијери, интелектуалци (научни радници, књижевници, новинари) и појединци којима посао омогућава приступ важним информацијама. Одмах се намеће питање да ли се под лидерима подразумева само вођа партије или руководеће језгро партија. У сваком случају у руководствама партија се значајно издваја функција и улога вође или шефа (председника) партије.

---

⁷ Васовић, В. (1987), Савремени политички системи, Научна књига, Београд.

⁸ Kitshelt H., (1995): „*Charismatic, Clientelist and Programatic Parties, Accounting for Different Pattern of Party Formation in Nowely Foneded democracis*“, Paper Prepared for Third Annual Conference in the: Individual Versus the State, Political Representation, Parties and Parlimentary Democracy, Budapest, 16-17.jun 1995, str. 7.

Остале могуће типологије

Панеибианко Ангело издваја изборно-професионалну партију, која се разликује од свеобухватне, пре свега у том смислу што је оваква организација попуњена особљем професионалаца и консултаната пре него партијских бирократа.

Сигмунд Нојман истиче да су политичке партије шириле своје поље утицаја и моћ унутар политичке заједнице. Као последица тога мењале су своје функције и карактер. Уместо партије индивидуалне репрезентације, наше савремено друштво све више издваја партију социјалне интеграције⁹. Он истиче да је партија индивидуалне репрезентације карактеристична за друштва са ограниченим политичким пољем и ограниченим степеном партиципације.

По Максу Веберу политичке партије могу бити патронажне и идеолошке. Патронажне партије постоје с циљем да путем избора доведу свога вођу на руководећи положај, да би он затим поверавао државне службе својим присталицама, док идеолошке партије желе да служе остваривању политичких идеала одређеног садржаја¹⁰.

У земљама у транзицији јављају се „ембрионалне“ партије, „патуљасте“ партије, „прото“ партије, партије „конгломерати“, покрети партије и сл.

Партијске интернационале

Интернационализација идеологија и политичких уверења доводи до повезивања националних политичких партија и њиховог повременог или редовног окупљања. У новије време три најзначајније међународне групације политичких партија су оне које обједињују и заступају социјалдемократске, либералне и хришћанско-демократске партије, односно идеологије. Ове „партијске интернационале“ окупљају 350 партија из више од 140 земаља, помажу развијању стандарда и реформисању структуре и начина деловања партијама чланицама. На регионалним или светским скуповима оне усклађују свој рад и претресају заједничка питања. Када постигну сагласност о појединим питањима, усвајају заједничке изјаве, саопштења, декларације и слично. То углавном нису обавезујуће одлуке и документа.

---

⁹ Нојман, Ф. (1974): *Демократска и ауторитарна држава*, "Напријед", Загреб.

¹⁰ Вебер, М. (1976), *Привреда и друштво*, том I, Просвета, Београд.

3. ОРГАНИЗАЦИОНА СТРУКТУРА ПОЛИТИЧКИХ ПАРТИЈА (односи моћи, лидерство, олигархија, фракције)

Организација је изразито значајан конструктивни чинилац политичких партија, али је и много више од тога. Било да се ради о формалној и неформалној унутрапартиској структури, организација обухвата унутрашње механизме деловања, начин организовања и доношења одлука. Организациона структура партија углавном је изражена у њиховим статусима. Организација је истовремено извор и средство редистрибуције моћи. Значајни теоретичари политичких партија придавали су организацији партије велики значај. Тако, између осталог, Диверже тврди „савремене политичке партије карактеришу се много мање њиховим програмом, него природом њихове организације: партија је заједница са посебном структуром. Модерне политичке партије карактеришу се пре свега њиховом анатомијом“¹¹.

Организациона структура партија у многоме зависи од начина координирања централе са локалним одборима, од реализације чланство-руководство партије, од начина одлучивања и обликовања политичке партије, да ли локални одбори имају одређени степен аутономије или им централа намеће решења. Са развојем партије, као да је све већа тенденција ка централизацији. Организација политичких партија углавном има централизовану, хијерархијску и пирамидалну структуру, при чему нижи партијски органи постају трансмисије или испоставе виших органа (руководства).

Партије у својој организационој структури могу имати разне врсте одбора (за привреду, енергетику, културу), као и партијску администрацију. Контролом се обично баве надзорни и статутарни одбори. Партије које имају посланике у парламенту, зависно од броја, формирају посланичке (парламентарне) групе и клубове. Обично се шефови посланичких група истовремено и партијски лидери. Како истиче З. Стојиљковић: „Модерне, ефикасно и демократски организоване партије – представљају неку врсту холдинг-компанија“.¹² Унутар партија могу постојати мање или више организоване и/или институционализоване групе које другачије мисле. Оне се обично називају фракције и понекад делују као „партије у партији“.

---

¹¹ Диверже М., стр- 9 и 10., према Гоати, В. (1984), *Савремене политичке партије*, Партизанска књига, Београд.

¹² Стојиљковић, З. (1998), *Речник демократије*, Грађанске иницијативе, Београд.

Програм партије (идеологија) представља скуп идеја и принципа на којима партија темељи свој политички пројекат, како виђење друштвених проблема, тако и могуће начине њиховог решавања, али и начин добијања већине на изборима и вођења државе. За Радомира Лукића, „Политичка странка је политичка организација која обухвата људе са истом политичком идеологијом, коју они теже да што више рашире, с основним циљем потпуног или делимичног вршења државне власти, до које они теже да дођу првенствено легалним демократским путем, добијањем већине на изборима (али што не искључује и илегални пут у посебним околностима)¹³.

Сматра се да је велики допринос политичких партија у томе што омогућавају промену власти мирним путем. У борби за освајање власти путем освајања гласова бирача, осваја се и власт у држави. За Шумпетера: „Први и најважнији циљ сваке политичке странке јесте да буде надмоћна другим странкама како би могла доћи на власт или се одржати на власти¹⁴, односно, по њему, „Странка је група чији чланови желе заједнички деловати у надметању за политичку власт¹⁵.

Остваривање интереса. Појединци се везују за партију зато што оне представљају, бране и артикулишу њихове интересе, односно, што их уз помоћ партије могу лакше остварити. Партије имају и сопствене интересе. Једна од основних критика која се упућује на њихов рад је управо то што услед бриге за партијске интересе (дакле парцијалне) маргинализују друге и што, понекад, занемарују интересе шире друштвене заједнице. Још је Едмунд Берк партију видео као „...скуп људи уједињених да би заједничким напорима унапређивали заједничке интересе према неком посебном принципу око кога су сви сагласни¹⁶.

Добровољност. Политичке партије се углавном базирају на принципу добровољности. Оне захтевају, како истиче Панеибианко, „макар минимум не-обавезујуће партиципације¹⁷. Наиме, иако појединци могу бити различито мотивисани и подстакнути, понекад уцењени или заплашени, ипак преовлађује добровољност чланства и ангажмана у политичкој партији.

---

¹³ Лукић, Р. (1966), *Политичке странке*, Научна књига, Београд.

¹⁴ Шумпетер Ј., (2001): *Капитализам, социјализам и демократија*, Научна књига, Београд.

¹⁵ Шумпетер Ј., (2001): *Капитализам, социјализам и демократија*, Научна књига, Београд.

¹⁶ Орловић С., (2002): *Политичке партије и моћ*, Чигоја, Београд.

¹⁷ Хејвуд, Е. (2004), *Политика*, Клио, Београд.

Јавност рада. Уз добровољност, најчешће се истиче да су политичке партије углавном јавне организације и превасходно наступају и делују јавно. Одређени број аутора набраја већину од напред поменутих елемената политичких партија. Деловање политичких партија у доброј мери говори о њиховој природи. Владимир Гоати сматра да су партије, између осталог и трајне организације и каже: „...политичке партије су трајне организације које се инспиришу одређеном идеологијом формиране са циљем да (самостално или у коалицији) освоје или задрже власт у друштву у интересу одређене класе“¹⁸.

У конструктивне елементе не убраја се нешто што је такође саставни део формирања политичких партија, попут регистрације, адекватног седишта странке и слично.

Фракције представљају посебне, релативно трајне, партијске целине које су истовремено и њихов незаобилазан градивни чинилац уткан у структуру анатомије партија. Фракције поседују релативан степен организованости и аутономије у деловању и сагледавању појединих унутарстраначких и политичких питања, па тако: „Фракцију можемо одредити као релативно аутономно организован и структуриран део политичке партије – групу њених чланова која се од целине издваја: (а) прихватањем различитих програмских мање – више уобличених погледа на један број релевантних политичких (и унутарстраначких) питања и (б) поседовањем унутаргрупне (фракцијске) организованости, дисциплине и лојалности. Управо посебна (и трајна) организованост разликује фракције од струја, тенденција и других облика изражавања различитих мишљења у партији.“¹⁹

Узимајући у обзир наведене конструктивне елементе политичких партија, може се дати једна интегрална дефиниција: Политичке партије су политичке организације, мање или више добровољне и јавне, са јасно утврђеним руководством и чланством, окупљеним око неког програма, идеја или принципа, са основним циљем да путем избора освоје или задрже власт, како би оствариле појединачне и опште интересе.

---

¹⁸ Гоати, В. (1984), *Савремене политичке партије*, Партизанска књига, Београд.

¹⁹ Стојиљковић З. (2006), *Партијски систем Србије*, ЈП Службени гласник, Београд.

4. ШТА ПАРТИЈЕ ЖЕЛЕ (циљеви и функције)

Политичке партије желе да се представе као представници, заштитници и „предузимачи“ ширих друштвених интереса. То је нарочито изражено код масовних партија, које претендују да буду заштитници „заједничких интереса“ или да буду заштитници и дистрибутери јавног добра (*res publica*).

Партије су главни носиоци изборног процеса, оне обликују парламент и владу, као и државу у целини. Избори су најбољи начин за демократски избор носилаца политичке власти. Они у великој мери рефлектују дистрибуцију политичке моћи. Такође, они представљају чин политичке партиципације, социјализације, као и начин решавања конфликта у друштву. Одређени број бирача, који нема чврсту партијску идентификацију, најчешће мења партију. Ова појава се назива „кретање шеталице“. Они често представљају језичак на ваги који има пресудну улогу у резултатима избора. У том смислу, циљ партије је да придобије флукутирајуће бираче, да мобилише апстиненте, да регрутује чланство, и да, у складу са својим могућностима и циљевима, уђе у парламент или освоји власт.

Изборне кампање су, и најмасовнији облик дебате о кључним друштвеним питањима. На дугорочна одређења бирача утиче социјални састав и структура друштва, партијска припадност, образовање, полна, национална, верска структура и томе слично. На тренутно расположење бирача утичу изборне кампање, персоналне особине и квалитет кандидата, као и успех или неуспех претходне власти. На исход избора се значајно може утицати неједнаким стартним позицијама компетитора, начином превођења гласова бирача у посланичке мандате, кројењем изборних јединица, изборним цензусом и слично. Уз чињеницу да партије састављају листе (а ко саставља листе, тај бира парламент), на овај начин се у пракси врши „самоизбор партијских елита помоћу изманипулисаних и немоћних бирача“. Из тих разлога је Сартори рекао да је изборни систем најконкретнији манипулативни инструмент политике.

Постизање изборног успеха и победа партијске изборне листе, увек је крајњи циљ партије. Постизање тог циља неретко потврђује макијавелистички принцип „циљ оправдава средство“. Победничка партија бира и поставља велики број државних чиновника из редова својих чланова и присталица. Председник је добрим делом изабран

од партије, а не од народа. Најпре, на примарним партијским конвенцијама, одмеравањем снага унутар своје партије, а потом путем избора изборника. Тако, уместо шефа народа или државе, он постаје шеф партије, па и бирање чиновника обавља уз помоћ партије. Ипак, председник је једини који може да говори „у име народа“.

Кроз изборе политичке партије опробавају своју снагу са државом, односно путем избора се партија инкорпорира у државне структуре моћи. Један у основи демократски принцип „један човек, један глас“, наводи нас на прост закључак да се успех партије на изборима вреднује према броју освојених гласова.

Партије у парламентарној демократији могу бити на власти или у опозицији. Постојање јаке опозиције представља веома важну улогу у демократизацији власти. У основи се улога опозиције своди на неколико битних момената као што су: критика и контрола власти, претендовање на политичку власт, нуђење алтернативних програма, мирна смена власти и одговорна влада. Познато је правило да је свакој власти кориснија критика противника него похвале ласкавца из својих редова. Опозиција је легализована продором либерално-демократских идеја. Под њом се подразумевају партије (али не само оне) које нису на власти и које се различитим средствима (парламентарним и ванпарламентарним) боре за мирну промену власти. То је у земљама са стабилним политичким системом најчешће случај – од избора до избора. Овај процес може бити и краћи у случају парламентарних криза и превремених избора. За део посланика опозиционих странака који делују у парламенту, каже се да представљају парламентарну опозицију. Опозиција може бити права (стварна) и лажна (фиктивна). Лажну опозицију чине разне форме експозитура владајућих партија. Опозиција може бити део истог политичког система, када критикује постојећу власт или партију на власти, или може бити и антисистемска, када не прихвата постојећи систем (као што су албанске партије у Србији 90-их).

У системима са „хегемом странком“ или „доминантном странком“, опозиционе странке добијају делове власти у државном апарату али не и кључне ресурсе, односно полуге власти (новац, војска, полиција, медији). На тај начин се суштински не доводи у питање положај владајуће партије. Владајућа партија, готово дискреционо додељује „мрвице“ власти или ради стварања привада демократичности или ради намицања

скупштинске већине. Партије које прихвате ту улогу, остају изван седишта моћи (out parties) за разлику од партија у средишту система (in parties).

5. ПАРТИЈСКИ СИСТЕМИ

Партијски систем је подсистем политичког система и они су у непосредној, обостраној вези. Партијски систем представља оквир унутар кога се обавља, партијском активношћу посредована, двосмерна комуникација, на релацији цивилно друштво – држава²⁰. Партијски систем је одређује и као „мрежа конкурентских односа између партија, или као систем инетракција које резултирају из интерпартијске конкуренције.

Најједноставнија класификација дели партијске системе на вишепартијске, двопартијске и једнопартијске. Вишепартијски системи се углавном везују за земље представничке демократије и могу бити двостраначки и многостраначки. Код двостраначких система смењују се партије на власти, при чему је једна партија та која влада, док је код постојања више партија редак пример да једна партија има неопходну већину за формирање владе, односно за држање власти. У том случају наступају коалиције две или више партија у циљу формирања парламентарне већине, у оквиру коалиције обично се власт дели сразмерно броју освојених посланичких мандата, а карактерише их нестабилност влада у односу на двопартијске системе.

Битно је истаћи промену броја странака на политичкој сцени. Обично партијски систем еволуира од многопартијског до двопартијског. Наравно, код партијског система се не узима у обзир број регистрованих партија већ значајније парламентарне партије.

Двопартијски систем не подразумева стварање коалиција. Двопартијски систем може постојати „само онда ако супротности између обеју странака не прелазе одређене границе, ако обе усвајају иста основна начела, ако се боре за власт унутар оквира политичког режима не доводећи сам режим у питање, односно ако није нарушен политички консензус.

Са становишта утемељености у бирачком телу, постоје три могућности двопартизма. Прва је, када странке имају релативно уједначену подршку бирача, при чему

---

²⁰ Стојиљковић, З. (1998), Речник демократије, Грађанске иницијативе, Београд.

одлучују нијансе и тада се партије готово неизменично смењују. У другом случају једна партија има значајну већину и она у дужем временском периоду држи власт док не дође до постепеног осипања подршке. И трећа могућност је стање у којем једна странка у дужем временском периоду има убедљиву подршку без реалних изгледа да је конкуренција угрози.

На формирање двопартијског и вишепартијског система утиче више друштвених фактора, међу којима су значајнији економски фактори (конзервативци и либерали су настали због класног сукоба аристократије и буржоазије, либерали и социјалисти због сукоба око предности слободе и једнакости), затим религијски, етнички, регионални и други фактори.

На карактер партијског система битно утиче изборни систем. Већински изборни систем са једнокружним гласањем тежи двопартизму, пропорционални изборни систем тежи вишепартизму, док већински приступ са двокружним гласањем утиче на вишепартизам који се ублажује удруживањем странака. Наравно, промена изборног система не води аутоматски промени партијског система. Прелаз између вишепартијског и једнопартијског система представља „доминантна странка“. Доминантна странка у вишестраначком систему има два обележја; неупоредиво је јача од своје конкуренције у дужем временском периоду и идентификује се са целим народом. Она представља неку врсту главне странке. Оно што је разликује од партија у једностраначком систему то је изложеност критици опозиције.

Једнопартијски системи углавном се везују за тоталитарне фашистичке и комунистичке системе. Оба система су диктаторска, настоје да сломају сваки отпор, заснивају се на насиљу и ослањају се на једну партију, с том разликом што је комунизам користио силу да би створио нови поредак, а фашизам да би спречио еволуцију друштва. Фашистичке странке су полувојне формације.

Број партија је значајан, али не и довољан за класификацију партијских система.

Сартори одређује критеријуме за одређивање релевантних партија²¹:

- 1) Да партије имају коалициони потенцијал или
- 2) Уцењивачки карактер.

---

²¹ Церути, Ф.(2006): *Идентитет и политика*, Политичка култура, Загреб.

Помоћу тих критеријума он класификује партијске системе на системе ниске фрагментације, са мање од пет партија и системе високе фрагментације са више од пет партија. На основу тога, он даље прави класификацију на:

- 1) Једнопартијске системе,
- 2) Системе са хегемонистичком странком,
- 3) Системе са преобладавајућом партијом,
- 4) Двопартијске системе,
- 5) Системе са ограниченим плурализмом,
- 6) Системе са екстремним плурализмом, и
- 7) Атомизоване системе (у којима број партија постаје ирелевантан).

У прве три групе система, моћ је монополисана и концентрисана у већој мери у рукама једне партије; у двопартијским системима политичка моћ је подељена (биполарна концентрација моћи) између две партије; системе умереног плурализма карактерише слаба фрагментација, односно, деполаризована сегментација, а системи поларизованог плурализма поседују високу фрагментацију са поларизацијом. Што је већа укупна идеолошка дистанца између партија, утолико је систем више поларизован и обрнуто. Политичка формула умерених плуралистичких система је коалиција јер ниједна партија не може сама да састави владу. Једној коалицији алтернатица је друга коалиција при чему се одвија борба за гласове центра. Док, код екстремног плурализма одвија се борба за екстреме.

6. КЛАСИФИКАЦИЈА ПАРТИЈСКИХ СИСТЕМА (број партија, структура расцепа, релевантност, идеолошка блискост, фамилије)

Различити услови настанка и развоја партијских система, условили су настанак великог броја различитих партијских система. „Разврстати сложену хрпу различитих партијских система – ближе одредити њихову статистику, као и динамику њиховог функционисања, промене и развоја, можемо тек анализом три основна критерија за њихово одређење, као и, такође три, фактора који у интеракцији с партијским системом – односима „циркуларне узрочности“ (Сартори) утичу на његово функционисање и примену. Критерије за одређење и класификовање партијских система чине број релевантних партија, као и ширина и интензитет подела међу њима, односно степен политичке и идеолошке поларизације у друштву. Трећи елемент који диференцира стабилне и нестабилне партијске системе, чини степен институционализације и стабилности партија и политичких процедура, односно идентификовање и подршка коју грађани пружају појединим политичким партијама (партијска идентификација) и кредибилности и легитимности актера политике у целини.“²²

Партијски системи могу се разврстати на основу наведених критеријума, међутим критеријум најзначајније поделе партијских система, установљен је на основу броја странака које га чине и њихове снаге мерене подршком бирачког тела, односно броја странака које учествују у борби за власт и парламентарном животу у оквирима тог система.

Превођење расцепа у партијски систем зависи од више фактора (институционалних, културних и политичких).“²³

Политички расцеп одређен је странкама које нуде конкурирајуће поруке и које се обраћају бирачким скупинама различитим по свом положају у друштвеној структури, идеолошким опредељењима и спремности да се укључе у политичко деловање“. (...), по

---

²² Стојиљковић З. (2006), *Партијски систем Србије*, ЈП Службени гласник, Београд.

²³ Seymour Martin Lipson and Stein Rokkan (1967): *Cleavage Structure, Party Systems and Voter Alignment: An Introduction*, In: *Party Systems and Voter Alignments Cross – National Perspectives*, str 5.

Кичелт-овом мишљењу, партијски системи у посткомунистичким замљама источне Европе формирају се око три димензије расцепа²⁴:

1. Правила која одређују који играч има приступ институцији;
2. 'Правила игре' за која се очекује да ће појединци поштовати; и
3. Ресурса који играчи поседују за учествовање у игри.“

Разматрајући начине детектовања могућих линија расцепа, у тзв. новим демократијама, теоретичари су учили јасну дистинкцију између линија расцепа западних и нових демократија. Наиме, партијски системи који су консолидовани функционишу на основи успостављене јасне линије социјалних расцепа, што у посткомунистичким друштвима није био случај. Инспирисан теоријом рационалног избора Кичелт је предложио три апстрактне димензије на основу којих се обликују расцепи, правећи разлику између следећих компоненти: правила која утврђују ко су играчи, правила саме игре и добити играча.

4. Питање ко су играчи осликава расцеп космополитско – партикурларистичко (грађанско – национално).

5. Каква су правила игре и облик колективног одлучивања рефлектује расцеп либерално – ауторитарно.

6. Каква је добит играча, односно расподела ресурса представљена је расцепом држава редистрибуција – тржишна алокација.

Сартори је ставио знак једнакости између броја партија које учествују у трци за освајање власти са њиховом „релативном величином која се огледа у (њиховој) снази исказаној на изборима или у скупштини. Овај писац даље каже: „(...) оно што је кључно, јесте да се утврди „релевантност“ странака у односу на образовање влада, а нарочито да ли се на основу њихове величине може очекивати да освоје или макар деле власт.“²⁵ Решење које је Сартори предложио значи, да: „Прво, он предлаже да странке које не успеју да освоје место у парламенту не треба узети у обзир, затим да релативну снагу других странака треба мерити по броју места у парламенту, да не треба урачунати све странке без обзира на величину, али и да се не може произвољно одредити тачка

---

²⁴ Према: Гоати В. (2007), *Политичке партије и партијски системи*, Центар за мониторинг - ЦЕМИ, Подгорица.

²⁵ Према: Хејвуд Е. (2004), *Политика*, Клио, Београд.

искључења од, на пример 5 или 10 процената изнад које ће се странка убројати а испод које неће. (...) Он тврди да као делове страначког система треба рачунати само оне странке које су „релевантне“, било зато што имају „потенцијал за коалицију“ или „потенцијал за уцену“. Једна странка има потенцијал за коалицију ако је учествовала у коалицијама на власти (или, наравно, у једностраначкој влади) или ако је главне странке сматрају могућим коалиционим партнером. Странке које су идеолошки неприхватљиве свим или већини коалиционих партнера, и стога немају коалициони потенцијал, ипак се морају убројати ако су довољно велике.(...) Сарторијево „помоћно правило бројања засновано (је) на моћи застрашивања или, тачније, на потенцијалу за уцену опозиционо оријентисаних странака.“²⁶

Када је реч о релевантности странака, Сартори о томе каже: „Странка је релевантна само када стварно влада, улази у владу или је подупире гласањем о поверењу, чиме јој осигурава већину потребну за заузимање власти.“²⁷

Појам идеологије је нераздвојан од појма политичке партије. Партије теже да се кроз своје име, програм или неки други вид представљања идентификују са политичким идеологијама. Партије једним делом настају и окупљају се око основног идеолошког пројекта, са којим наступају пред грађанима тражећи подршку. Партијска идентификација је тако, барем делимично, плод идеолошког конфликта који постоји у једном друштву.

---

²⁶ Према: Лајпхарт А. (2003), *Модели демократије*, Службени лист СЦГ, Београд, ЦИД, Погорица.

²⁷ Сартори Б. (2002), *Странке и страначки системи*, Политичка култура, Загреб.

7. ПАРТИЈСКИ СИСТЕМИ И ИЗБОРНИ СИСТЕМИ

Изборни системи представљају комплексан сет унапред дефинисаних правила (механизама, процедура, поступака, радњи и сл.) уз помоћ којих се омогућава спровођење избора у функционалном смислу, и самим тим и функционисање партијских и политичких система, као и демократије уопште. Сартори о важности изборних система у оквирима политичког система каже: „Изборни системи не само да су најманипулативнији инструмент политике, већ и обликују страначки систем и утичу на одређивање представништва“.²⁸

Хејвуд изборе дефинише као: „Начин за попуњавање функција и положаја које користи одређено тело састављено од народа – бирачко тело.“²⁹

Дакле, може се рећи да изборни системи дефинишу на који начин ће неки народ да гласа. У теорији и пракси, постоје два основна начина позната као два основна модела на основу којих је могуће спровести гласање. То је гласање за личност (обично се везује за већинске системе и једномандатне изборне јединице), или гласање за листу (карактеристично за пропорционалне системе, при чему листе могу бити затворене или отворене). О изборним системима, наводећи разлике између већинског модела демократије и консензуалног модела демократије, Лајпхард каже: „Типичан изборни систем већинске демократије је плуралистички или већински систем, где се у једном изборном округу бира један представник. Консензуална демократија користи пропорционално представљање (...). Плуралистички и већински методи округа у којима се бира по један представник огледају се кроз методе „победник добија све“, наиме, побеђује кандидат кога подржава највећи број гласача, док сви остали гласачи остају непредстављени, што најбоље приказује филозофију већинског система. Штавише, странка која добије већину у земљи или плуралитет гласова имаће превише места у парламенту. Као потпуна супротност, основи циљ система пропорционалне заступљености је да и мањина и већина буду заступљене, а уместо превелике или премале заступљености неких странака, да се добијени гласови пропорционално расподеле на места у парламенту.“³⁰

²⁸ Сартори Ђ. (2003), *Упоредни уставни инжењеринг*, Филип Вишњић, Београд.

²⁹ Према: Хејвуд Е. (2004), *Политика*, Клио, Београд.

³⁰ Лајпхард А. (2003), *Модели демократије*, Службени лист СЦГ, Београд, ЦИД, Погорица.

Када је реч искључиво о начину на који се бира, већински изборни системи су они, у којима се у једној изборној јединици, на крају бира један од кандидата – остаје један победник избора коме се додељује мандат. Пропорционални изборни системи су они, у којима се у једној изборној јединици бирају најмање два или више кандидата, и у којима се одређени број мандата, на крају додељује или на основу утврђених изборних количника, што је у пракси чешћи случај, или се једноставно, мандати додељују првопласираним кандидатима пропорционално броју мандата у тој изборној јединици (рецимо, у петомандатној јединици, пет кандидата са листе, са највећим освојеним бројем гласова добијају мандате).

Како би одредио прецизнију типологију, Лајпхард је изборне системе описао уз помоћ седам карактеристика, то су: „Изборне формуле, величина изборне јединице, праг изборне победе, укупан број чланова у телу које се бира, утицај избора за председника на избор за законодавно тело, лоша расподела и изборне међустраничке везе.“³¹

Комбиновањем пропорционалног и већинског изборног система, настао је такозвани мешовити или комбиновани изборни систем. Управо различите комбинације настале мешавином ових система, разлог су постојања различитих модалитета, односно, релативно компликоване типологије и класификације ових система.

Сартори о већинским изборним системима каже: „Већински системи не теже парламенту који би одражавао расподелу гласова, они су усмерени ка томе да произведу јасног победника. Њихов циљ није само да буде изабран парламент, већ и да истовремено (па макар и само као импликација) буде изабрана влада. Као што је већ примећено, главна разлика међу већинским системима јесте у томе да ли захтевају релативну или апсолутну већину. У оба случаја имамо једномандатне јединице, у оба случаја имамо победника који узима све, али победник са релативном већином је напосто онај ко се пласира као први, и стога је често израз „веће мањине“, док победник са апсолутном већином представља праву већину.“³²

Основе пропорционалног изборног система, темеље се на принципу да учесници на изборима предлажу листе кандидата за које бирачи гласају. Листе могу бити затворене, отворене и делимично отворене. Листе кандидата се предлажу за изборне јединице у

---

³¹ Лајпхарт А. (2003), *Модел демократије*, Службени лист СЦГ, Београд, ЦИД, Погорица.

³² Сартори Ђ. (2003), *Упоредни уставни инжењеринг*, Филип Вишњић, Београд.

којима се бира одређени број кандидата (најмање два кандидата). Након спроведеног поступка гласања, освојени гласови се сабирају и према утврђеном систему прерачунавају у мандате, односно у освојена места у парламенту.

Сартори у својој анализи мешовитих система, полазећи од тезе, да сама идеја о мешавини система почива на погрешној претпоставци о немачком систему, за који овај аутор тврди да је мешовит у погледу критеријума гласања, али не и по исходу гласања, и који је савршено пропорционалан. Стога мешање простог већинског и простог пропорционалног система Сартори сматра једноставно погрешним: “(...) сматрам ова спаривања већинског и пропорционалног система лошим браком, контрапродуктивним решењем.”³³

---

³³ Сартори Ђ. (2003), *Упоредни уставни инжењеринг*, Филип Вишњић, Београд.

8. ФИНАНСИРАЊЕ ПОЛИТИЧКИХ ПАРТИЈА

Развојем политичких партија повећавали су се и разлози за обезбеђивање финансијских средстава неопходних за њихов рад. Повећавање потреба партија за новцем словила су, између осталог, повећање трошкова изборних кампања, (пре свега ТВ), повећање професионалног административног апарата и разуђенија природа партијских послова, као што су издавање партијских листова и часописа, партијске школе и сл.

Финансирање политичких партија је област о којој се веома мало зна. Познато је да постоје различити извори финансирања, као што су приходи од чланарине, прилози појединаца, поклони (донације) богаташа, средстава од разних привредних субјеката, синдиката, од сопствених предузећа, али постоји и државни извор средстава (посредно или непосредно). Код масовних (радничких) партија доминирали су приходи од чланарине док је код грађанских партија углавном наглашенији извор прихода од средстава богатих појединаца или из привредних предузећа. Чланарина је присутна у готово свим партијама. Средства од овог избора прихода су симболична и скромна обзиром да је све мање масовних партија. Чланарину могу плаћати индивидуални и колективни чланови партије (синдикати).

Када се ради о поклонима и донацијама, важно је истаћи да постоје различити мотиви и побуде код оних који дају новац политичким партијама. Богати појединци желе да купе посланичко место које им даје посланички имунитет. Отприлике се зна колико кошта једно место у парламенту и/или колики су трошкови кампање. Кандидати могу имати лично богатство и сами учествовати сопственим средствима у политици, али исто тако, појединци и групе могу утицати на политичке одлуке и на поједине законе својим средствима.³⁴

Развој партија, њихова све сложенија структура и природа политичке борбе, као и повећање професионалног апарата, оставили су пред њима захтеве за већим финансијским средствима. Ово је све више гурало у финансијску кризу али и приморавало да улазе у сумњиве аранжмане политике и новца. Тај деликатан процес законито води ка финансијским скандалима и корупцији.

---

³⁴ Сартори, Ђ. (2002), *Странке и страначки сустви*, Политичка култура, Загреб.

Дуго се избегавало да држава буде могући извор финансирања због могућности етатизације партија. Порастом потреба партија за финансијским средствима, временом је овај извор финансирања постао прихватљив. Избегавање новчане помоћи од стране државе тумачено је страхом партија да ће бити зависне од државе. Како истиче Зорица Радовић, ова област захтева да буде финансирана из јавних средстава из више разлога: како би се обезбедило редовно функционисање партија, њихова независност у вођењу политике, јавна контрола порекла и висине новца, као и начини њиховог трошења, али и обезбеђивање једнаких услова учешћа у политичком животу³⁵. У том смислу, имајући у виду компаративна искуства, законско уређење ове области подразумева неколико ствари: обезбеђивање и контролисање буџетског финансирања политичких партија, ограничавање приватних извора финансирања (порекло и висину), обезбеђивање релативно једнаких услова и шанси партијама на изборима, ограничавање износа средстава која се могу користити у изборним кампањама, омогућавање увида јавности и спречавање нелегалног богаћења појединца и група.

Финансирање политичких партија има најнепосредније везе са корупцијом у једном друштву. Политичари и политичке везе са корупцијом у једном друштву. Политичари и политичке партије чине разне услуге у замену за финансијску помоћ партији. Услед нерегулисаног начина финансирања, партије и кандидати немају једнаке изборне шансе. Са већим средствима се ангажује боља екипа за вођење кампања и обезбеђује већи публицитет.

Партије или кандидати могу да користе пет врста јавног финансирања: субвенције за изборне трошкове (Аустралија, Канада), годишње субвенције за покривање трошкова које имају политичке партије и за покривање трошкова акција које су у току (Аустрија, Француска, Немачка, Италија, Шпанија), финансирање организација које су удружене са политичким партијама (Холандија), пореске олакшице за приватне донаторе, бесплатно време у електронским медијима које странке учеснице у изборима могу користити током изборне кампање (Велика Британија).

Владино финансирање политичких партија може бити директно и индиректно. Директно финансирање из Владе значи финансирање средствима из државног буџета и оно зависи од специфичних трошкова, броја добијених гласова или мандата. Индиректно

---

³⁵ Радовић З., *Финансирање политичких странака – један од услова једнаких изборних шанси*, стр. 4.

финансирање значи доделу времена у електронским медијима, изборна кореспонденција и смањење пореза или изузеће од пореза (порез на додатну вредност, поштарина).

Невладино или приватно финансирање политичких партија односи се на плаћање чланарине од стране чланова, на прилоге и донације од појединаца и правних лица из земље и иностранства.

Најчешће закони формално забрањују прилоге из иностранства. Међутим, они представљају значајан износ средстава политичких партија. Постоји неколико начина финансирања из иностранства: од људи матичне државе који раде у иностранству („гастарбајтери“), људи који су емигрирали и поменили држављанство (дијаспора), донације од страних пословних људи, тајни новац од страних влада и финансирање од страних политичких фондација.

Методe нелегалног финансирања. Нелегално финансирање политичких партија може постојати када су прилози нелегални: када нису јавни, када су из забрањених извора или прелазе лимит утврђен законом. Приходи могу бити легални али је начин плаћања нелегалан: када се прилози проглашавају пословним трансакцијама или када се нуди новац да би се дошло до позиција од јавног угледа. У нелегално финансирање спада и новац од криминалних организација у замену за обећање да се на њих неће примењивати закон, као и од донација које потичу од организованог криминала.

Неновчани (in-kind) прилози. У неновчане прилоге спада подршка коју богати симпатизери могу дати партији у време изборне кампање у виду располагања авионом или аутомобилом, плаћање мештаја, давања логистичке подршке и слично. Такође, маркетиншке агенције могу приликом истраживања јавног мњења да уврсте нека питања која су за одређену партију (чији су симпатизери) релевантна. Волонтирање у партији је врста неновчаног прилога, као и штампање публикација, израда фотографија, спотова или снимање јавних наступа и кампање.

9. ПОЛИТИЧКЕ ПАРТИЈЕ И СТРУКТУРА КОМПЕТЕНЦИЈЕ

Сама синтагма политичка компетенција састоји се од првог дела који у себи подразумева умеће и начин владања, тј. организације заједнице („политичка“) и конгломерата знања, вештина и ставова, тј. вишедимензионалне квалитете деловања („компетенција“). Појам који се може пронаћи у релевантној литератури која говори о политичким компетенцијама је и појам политичке писмености. То је поседовање знања, способности и ставова који су потребни за учинковито суделовање у политичком животу. Преглед концептуализације политичке писмености многих других аутора³⁶ открива како не постоје супстанцијалне разлике између „политичке писмености“ и „политичке компетенције“. Другим речима, и политичка компетенција и политичка писменост односе се на исте функционалне димензије способности познавања и деловања грађана унутар политичког система. Док се појам политичка писменост користи углавном у расправама о политичкој социјализацији и политичком образовању, појам политичка компетенција инхерентнији је за теорију демократије и строго политолошке текстове.

Према концепт политичка компетенција пати од „концепцијске растезљивости“ који се често користи како у научном, тако и у јавном дискурсу, он уистину подразумева одговорност, и елита којом управљају, али и грађана који бирају да легитимно изабрани представници поседују одређене врлине које су потребне за квалитетно управљање државом, градом или неким другим обликом демократске институције. Док би представници воље грађана у демократији требали бити образовани, односно поседовати знања, вештине и ставове потребне за управљање, грађани су ти који би требали имати компетенције одабрати најбољу опцију која би јамчила прогрес њихове заједнице, али и разумети демократске механизме суделовања у управљању заједницом (који надилазе пуко гласовање на изборима). Ова дихотомија комплементарна је и Кроусеовом и Маркусовом³⁷ разликовању политичке компетенције који, разликује инструменталну и супстанцијалну политичку компетенцију. Док се прва односи на способност откривања најбољих начина за постизање циља, као и идентификацију циља који ће задовољити

---

³⁶ Шалај, Б. (2011). *Политичка писменост младих у Хрватској: Теорија и истраживање у Базић, Д.* Одгаја ли школа добре грађане? ГОНГ и Факултет политичких знаности, Загреб.

³⁷ Krouse, R. i Marcus, G. (1984): *Electoral studies and democratic theory reconsidered*, Political Behavior, 6 (1): 23-39

појединце, супстанцијална политичка компетенција објашњава способност разазнавања циљева који су интринзично супериорни појединцу и друштву.

Три димензије грађанске политичке компетенције су³⁸:

- 1) компетенција за обликовање опште политике,
- 2) компетенција везана за начине политичког деловања и утицања на доношење политичких одлука, и
- 3) компетенције везане за односе појединца и државних служби.

Синтетизирајући приступе демократске политичке компетенције, Тихомир Жиљак³⁹ преноси диференцијацију швајцарског истраживача политичког образовања Франсоиса Аудигиера, који је понудио три нивоа компетентности, поводећи се за разликовањем знања, ставова и вредности: когнитивне компетентности (компетентност правне и политичке нарави, познавање данашњег света, процедурална компетентност, познавање начела и вредности људских права те демократског грађанства); афективне компетентности (етичке компетентности и избори вредности); способности за деловање (друштвене компетентности), способност суживота и сарадње с другима, способности за решавање конфликата складно начелима демократског права, способности за суделовање у јавној расправи.⁴⁰

---

³⁸ Ковачевић М., Врбат И., (2014): „Знам да ништа не знам“: политичка компетенција и политичка партиципација, Изворни научни чланак, Загреб.

³⁹ Жиљак, Т. (2002): *Начело грађанства и образовање одраслих*, Политичка мисао, 39 (1): 109-127

⁴⁰ Ковачевић М., Врбат И., (2014): „Знам да ништа не знам“: политичка компетенција и политичка партиципација, Изворни научни чланак, Загреб.

10. ПАРТИЈЕ И ИЗБОРНЕ КАМПАЊЕ

Изборна кампања је ограничено време када се слањем политичких порука обезбеђује подршка грађана- бирача. Самим ограничањем времена логично је да се много ствари дешава неплански и непромишљено. Зато је посебно значајна вештина наметања идеологије у кратком времену кампање када то чине и други, обично супротстављени политички субјекти. Међутим идеологија на којој се заснива постојање политичке странке је трајна категорија, односно идеје политичких партија живе дуже од изборне кампање. Прихватањем поимања идеологије лидери политичких странака црпе све ресурсе како би концентрисали моћ и ојачали властити утицај у партији и друштву уопште. Дакле, не ради се о феномену својственом за нашу политичку елиту, већ је то доказана и широко прихваћена социолошка теорија. Осим што пласирају идеје, политичке партије те идеје проучавају и допуњавају и врше процес идентификације идеје са политичком партијом и лидером. Тако идеје постају ауторизоване и вежу се за личности. Зашто је култ личности и феномен вође важан у кампањама које се воде код нас? Важан је из више разлога, али најважнији је да у таквим друштвено-политичким околностима изборна активност није реализована уколико лидер политичке партије није узео учешће у одређеној активности. Неупоредиво је лакше и учинковитије реализовати изборну кампању уколико политичка патрија има више „омиљених“ појединаца који су временом изградили ауторитет код бирача. Други разлог је тај што су бирачи стекли навику да лично разговарају са највишим позицијама и изборна порука или обећање се не прихвата у потпуности уколико нису артикулисани од стране лидера политичке партије или коалиције.⁴¹

Присуство лидера је од неизмерне важности уколико је стратешки циљ изборне кампање учврстити постојеће бирачко тело. Лидер је најпозванија особа која може убедити лојалне бираче или лојално изборно подручје да нису у другом плану и нарочито да нису одбачени из одређених разлога. У случају да им се с том намером обрати неко други (нарочито њима непознат или неомиљен), тада сумња о одбачености додатно расте, јер се сматрају мање вредним. Ако је циљ добити поверење бирача који су неодлучни тада

---

⁴¹ Чест је случај да унутар коалиције бирачи различито доживљавају лидере странака кој чине коалицију. Идеолошке ралике су осетне у изборној комуникацији с бирачима. Вербална комуникација открива харизму и степен идентификације са идеалима на које се учесници кампање позивају. Невербална комуникација открива уколико се ради о декларативном опредељењу идеалима.

је присуство лидера политичке партије важно, јер се на тај начин отклањају гласине да је лидер аутократа и да је недодирљив (простим језиком бирача речено да се одродио од народа). Такав чин даје посебну тежину, јер се тиме шаље важна порука - да су сви гласачи битни и да политичка партија може привући неодлучне својим квалитетним програмом. Тиме се дакле, промовише друштво једнаких, а бирачи то желе чути. Уколико се жели придобити део бирача који су традиционално наклоњени опортуној политичкој идеологији, тада лидер има улогу помиритеља и оног ко први пружа руку. Изборне кампање су време када бирачи желе чути аутентичне поруке, а поруке губе на аутентичности уколико не долазе од лидера. Изборне поруке су много јаче и ефектније уколико се чују од особе која је персонификација политичке идеје или њен зачетник. Кампања је првенствено свесно и циљано усмерена пропагандна активност у циљу добијања поверења грађана и то се не сме занемарити. Кампању поред програма и политичких порука чине појединци са свим својим врлинама, али првенствено ораторским способностима и доступности грађанима. Појединци могу успешно водити кампању уколико су поруке које се желе, присутне у медијима и рекламним просторима на отвореном, и тиме доступне грађанима.⁴²

---

⁴² Гоати В. (2007), *Политичке партије и партијски системи*, Центар за мониторинг - ЦЕМИ, Подгорица.

11. ТЕОРИЈА КОАЛИЦИЈА

Партијске коалиције су споразуми формулисани најчешће у писаном облику у којима партнери дефинишу заједничке циљеве и облике ангажовања у њиховом остваривању. Партијске коалиције можемо поделити на владајуће, изборне и парламентарне, а према нивоу политичког система, разликују се националне и субнационалне (општинске, градске, покрајинске) коалиције.

Владајуће коалиције означавају савезе странака које имају подршку апсолутне већине посланика или, пак, савезе странака које немају већински ослонац у парламенту, али уживају подршку странке или странака које остају изван владе. У потоњем случају, реч је о особеном владавинском аранжману који се назива мањинска коалициона влада, што треба разликовати од мањинске једностраначке владе. Владајуће коалиције нису, међутим, само „технички посредник“, „мост“ између воље бирачког тела и носилаца власти већ и политички аранжман који, неретко, преиначује вољу бирача.

Образовање коалиционе владе претпоставља код партнера спремност на попуштања и компромисе. Компромиси могу бити имплицитни или експлицитни. Имплицитним компромисима партнери могу „заледити“ спорна питања, договорити се да неки орган одлучи о њима касније (одбор, мешовита комисија) или формулисати став о спорним питањима на сасвим уопштен начин тако да га свака страна може „креативно“ интерпретирати у своју корист. Без обзира на изабрани модалитет, партнери нису обавезни да подржавају политику супротну њиховим преференцијама. Дивергентан експлицитан однос се састоји у једностраној или вишестраној промени преференција као услову за учешће у коалицији. У овом случају партија (или партије) је обавезна да подржава владину политику која оспорава њене претходне преференције.

После образовања коалиционих влада, кабинети постају, по правилу, средиште перманентних расправа између партнера о одлукама које влада доноси. Ако су циљеви партнера дивергентни, влада настоји, зарад избегавања расцепа, да спорна питања не решава већинским одлукама, него да их избегне или одгоди („замрзне“). Из истог разлога коалиционе владе развијају алтернативне „арене“ за решавање спорних питања: састанке партијских вођа; „ужи кабинет“, који чине најважнији министри; мешовите коалиционе одборе, у чији састав улазе водећи министри, партијске вође и шефови парламентарних

група, и специјализоване владине комитете састављене од министара и њихових помоћника, који су задужени за одређену сферу владине активности⁴³.

Поред иманентног значаја субнационалног нивоа политичког система, коалиције на том нивоу имају и индиректну важност, јер представљају тест спремности партнера за сарадњу на националном нивоу и/или „пробни балон“ за утврђивање реакција јавног мњења на савезништва између одређених партија на националном нивоу. Услови да се анализирају коалициони процеси повољнији су на субнационалном него на националном нивоу, зато што је на субнационалном нивоу истраживач у прилици да остварује увид у већи број коалиционих аранжмана (често више стотина) и што, при том, може да „држи под контролом“ важне варијабле, као што су институционални оквир и тиминг успостављања коалиција.

Процес коалиционог преговарања на субнационалном плану има неке важне особености у односу на преговоре на националном нивоу, од којих ћемо издвојити две; прва је то што је институционални оквир унапред дат и што не може бити предмет преговора, а други је да је „плен“ који деле учесници (материјални и симболички подстицаји и др.) мањи по обиму (броју) и по значају. Коалициони аранжмани постоје на субнационалном нивоу као и на националном.

Изборне коалиције су споразуми којима партије желе да побољшају свој изборни учинак, нарочито да „савладају“ изборни цензус и задобију право на расподелу мандата у парламенту. Тип изборног система има значајан утицај на облик и учесталост изборних коалиција. У већинским изборним системима у једном кругу (фирст-паст-тхе пост), изборне коалиције се образују само ако на изборном надметању учествују, поред две велике партије, и неке мале (нпр. у Великој Британији). У таквим приликама партије се коалиционим договором узајамно обавезују да у одређеним изборним јединицама не истичу своје кандидате, како би њихов партнер остварио бољи учинак.⁴⁴

---

⁴³ Хејвуд, Е. (2004), *Политика*, Клио, Београд.

⁴⁴ Гоати В., (2007): *Политичке партије и партијски системи*, ЦЕМИ, Подгорица.

12. ПАРТИЈЕ У ВЛАДИ

Парламентарна (посланичка) група не чини страначку организацију у ужем смислу, а образују је посланици једне парламентарне странке у парламенту или више странака (када посланици једне странке немају довољан број мандата да је сами формирају).

Парламентарне групе имају своју унутрашњу структуру, чија је сврха да се обезбеди јединствено гласање посланика из исте парламентарне странке или јединствено деловање у парламенту. Веза између парламентарне групе и руководства странке успоставља се најчешће тако што су председник парламентарне групе и сви њени припадници по положају чланови највиших страначких органа. Парламентарна група има свог председника који је обично и високи страначки функционер.⁴⁵

Положај парламентарне групе у односу на странку може бити различит. Има странака које су прво настале у парламенту, а тек онда деловањем посланика који су их створили развиле су се и у земљи. Тада парламентарна група има водећи положај у странци.

Исто тако утицај парламентарне групе је велики у оним странкама које усмеравају своју активност на парламент. Такав је случај са грађанским и социјалдемократским партијама. Насупрот њима западноевропске комунистичке партијесу мање значаја придавале акцији на парламентарном терену. Пример за изузетно утицајне парламентарне групе су енглеске странке, где вођство странке припада вођи партијских посланика у парламенту, кога бирају посланици.⁴⁶

Другачији положај има парламентарна група када је главна политичка снага странке у ванпарламентарној страначкој организацији. Тада парламентарна група представља само један орган странке потчињен страначком вођству. Такав је случај са већином европских странака, где је положај парламентарне групе јачи у стварности него што је одређено у статуту. Разлог је посланички мандат који даје одређену самосталност и политичку улогу свом носиоцу.

Моћ парламентарне групе не заснива се само на њеном деловању у парламенту, већ и на томе што она има право да одлучује о неким битним питањима у самој партији, на

---

⁴⁵ Марковић Р., (2008): *Уставно право и политичке институције*, Службени гласник, Београд.

⁴⁶ Лукић Р., (1981): *Политичке странке*, Научна књига, Београд.

пример да бира лидера неке партије заједно са руководиоцима партије (као што је случај са парламентарном групом Либерално-демократске партије Јапана).⁴⁷

---

⁴⁷ Гоати В., (1984): *Савремене политичке партије*, Партизанска књига, Београд.

ЗАКЉУЧАК

Политичка странка је политичка организација која обухвата људе са истом политичком идеологијом, коју они теже да што више прошире, с основним циљем потпуног или делимичног вршења државне власти, до које они теже да дођу првенствено легалним, демократским путем, добијањем већине на изборима (али што не искључује и илегални пут у посебним околностима).

Политичке партије представљају барометар политичких ситуација, организовани израз и носилац одређене систематизоване и прецизне политичке свести, оне су моторна и усмеравајућа снага политичких гигања, полуга политичких инспирација и веровања. Политичке партије су фактор државне контроле и друштвене дисциплине, компонирајућа снага одређених морално- политичких схватања и критеријума, субјект морално- политичких санкција.

Основна функција коју врши странка, усмерена је на освајање и вршење државне власти. Идеологија је важно оруђе политичких партија у политичкој борби, помоћу ње странке подижу борбеност својих присталица тиме што њиховој борби дају узвишени карактер, опште човечанске борбе за људско достојанство, за човека, за неке више циљеве.

Један од основних елемената које политичку странку одваја од других облика политичког груписања је да су странке организације, а не неповезани скуп индивидуа. Организација је средство остварења неких циљева, вредности, идеја, помоћу својих основних елемената: циљева - за које се треба борити, људи- који стварају и развијају организације и средстава - помоћу којих се циљеви остварују, а могу бити материјална или финансијска. У савременим политичким странкама, организација је најважнији елемент политичких странака.

Партијски систем је подсистем политичког система и они су у непосредној, обостраној вези. Партијски систем јесте оквир унутар кога се обавља, партијском активношћу посредована, двосмерна комуникација, на релацији цивилно друштво- држава.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бобио, Н. (1990): *Будућност демократије*, Филип Вишњић, Београд.
2. Васовић, В. (1987), *Савремени политички системи*, Научна књига, Београд.
3. Вебер, М. (1976), *Привреда и друштво*, том I, Просвета, Београд.
4. Гоати, В., (1984): *Савремене политичке партије*, Партизанска књига, Београд.
5. Гоати В., (2002): *Транзиције и институције*, Центар за економска истраживања, Београд.
6. Гоати В. (2007), *Политичке партије и партијски системи*, Центар за мониторинг - ЦЕМИ, Подгорица.
7. Жиљак, Т. (2002): *Начело грађанства и образовање одраслих*, Политичка мисао, 39 (1).
8. Jack A., (1973): *American Society*, American Boock Companu.
9. Kitshelt H., (1995): „*Charismatic, Clientelist and Programatich Parties, Accounting for Different Pattern of Party Formation in Nowely Foneded democracis*“, Paper Prepared for Third Annual Conference in the: Individual Versus the State, Political Representation, Parties and Parlimentary Democracy, Budapest, 16-17.jun 1995.
10. Ковачевић М., Врбат И., (2014): „*Знам да ништа не знам*“: политичка компетенција и политичка партиципација, Изворни знанствени чланак, Загреб.
11. Krouse, R. i Marcus, G. (1984): *Electoral studies and democratic theory reconsidered*, Political Behavior, 6 (1): 23-39
12. Лајпхарт А. (2003), *Модели демократије*, Службени лист СЦГ, Београд, ЦИД, Погорица.
13. Лукић, Р. (1966), *Политичке странке*, Научна књига, Београд.
14. Лукић Р., (1981): *Политичке странке*, Научна књига, Београд.
15. Марковић Р., (2008): *Уставно право и политичке институције*, Службени гласник, Београд.
16. Нојман, Ф. (1974): *Демократска и ауторитарна држава*, "Напријед", Загреб.
17. Орловић С., (2002): *Политичке партије и моћ*, Чигоја, Београд.
18. Радовић З., *Финансирање политичких странака – један од услова једнаких изборних шанси*.

19. Сартори Ђ. (2002), *Странке и страначки сустави*, Политичка култура, Загреб.
20. Сартори Ђ. (2003), *Упоредни уставни инжењеринг*, Филип Вишњић, Београд.
21. Seymon Martin Lipsen and Stein Rokkan (1967): *Cleavage Structure, Party Systems and Voter Alingment: An Introduction*, In: Party Systems and Voter Alignments Cross – National Perspektives.
22. Стојиљковић, З. (1998), *Речник демократије*, Грађанске иницијативе, Београд.
23. Стојиљковић З. (2006), *Партијски систем Србије*, ЈП Службени гласник, Београд.
24. Хејвуд, Е. (2004), *Политика*, Клио, Београд.
25. Церути, Ф.(2006): *Идентитет и политика*, Политичка култура, Загреб.
26. Шалај, Б. (2011). *Политичка писменост младих у Хрватској: Теорија и истраживање у Багић, Д. Одгаја ли школа добре грађане? ГОНГ и Факултет политичких знаности*, Загреб.
27. Шумпетер Ј., (2001): *Капитализам, социјализам и демократија*, Научна књига, Београд.